

1237 – 1987

de

ŠAHY

Erb mesta.
A város címere.

Na prednej strane obálky budova Mestského národného výboru.
A borító címlapján a városi nemzeti bizottság épülete.

Na zadnej strane obálky panoráma mesta pri západe slnka.
A borító hátlapján a város panorámája napnyugtakor.

Najvýchodnejšie mesto Západoslovenského kraja a významný poradník dopravný uzol – Šahy – si v roku 1987 pripomínajú 750. výročie od prvej písomnej zmienky. Šahy sa rozprestierajú na západnom okraji Ipeľskej kotliny, pri rieke Ipeľ, na štátnej hranici s MLR a na hranici Západoslovenského a Stredoslovenského kraja.

Archeologické nálezy svedčia o osídlení Šiah a ich okolia už v staršej dobe kamennej. Plynulý rad nálezov od staršej doby bronzovej až po slovanské osídlenie hovorí o strategickom význame polohy mesta, ale aj o klimatických podmienkach vhodných najmä pre rozvoj poľnohospodárstva.

Po vzniku uhorského štátu sa okolie Šiah stalo významným kryštaličným centrom vzniku kráľovskej župy Hont. V 11. až 13. storočí v nej vedúcu úlohu hral feudálny rod Hunt-Poznanovcov. V tom čase aj Šahy – ako poddanská obec – patrili Hontianskemu hradu. V roku 1237 kráľ Belo IV. daroval šahanský mlyn a časť pozemkov ostrihomskej kapitule. Význam Šiah stúpol v nasledujúcim roku 1238, keď tu bán Martin z rodu Hunt-Poznanovcov založil kláštor rehole premonštrátov. Kláštor od svojho vzniku až do tureckej okupácie v polovici 16. storočia mal veľký význam pri rozvoji vzdelenia a zároveň pôsobil aj ako hodnotované miesto (stredoveký verejný notariát). V susedstve kláštora sa Šahy napriek častým vojnovým a živelným pohromám vyvíjali ako poddané mestečko. Mali už v roku 1266 mýto a v r. 1275 ich obyvatelia boli oslobodení od platenia daní a ubytovania vojska. Významné mestské výsady (právo na jarmok a právo meča) dostali Šahy od kráľa Žigmunda v rokoch 1405 a 1407.

Neskorší vývoj mesta pribrzdili vnútorné boje v Uhorsku v 15. storočí a najmä turecké vojny v 16. a 17. storočí. Kláštor bol v roku 1546 premenený na protitureckú pevnosť. Mnísi z neho odišli a rád premonštrátov sa už nikdy do Šiah nevrátil. V rokoch 1552 – 1593 a 1626 – 1685 patrili Šahy k územiu priamo okupovanému Turkami. Dlhé obdobie tureckých vojen a stavovských povstaní znamenalo pre obyvateľov často sa opakujúce rabovačky Turkov i protitureckých vojsk, morové epidémie a celkovú stagnáciu.

Od doznenia posledného stavovského povstania v r. 1711 až do začiatku 19. storočia Šahy iba pomaly prekonali dôsledky viac ako 150 rokov vojen. Vyvíjali sa ako poddanské mestečko patriace jezuitom z Banskej Bystrice. Správa jezuitských majetkov sídlila v bývalom kláštore. Dokumenty z polovice 18. storočia svedčia o ťažkých robotných povinnostiach tunajších poddaných. Z niekdajších mestských výsad ostali iba dva jarmoky ročne.

V zaostalých pomeroch južného Hondu predstavovali Šahy aj tak významné obchodné a čiastočne aj remeselné stredisko. Začiatkom 19. storočia (1806) ich význam ako administratívneho strediska veľmi stúpol. Preložili sem sídlo Hontianskej župy. Už predtým tu bola zriadená dôležitá poštová stanica (1750) a štátny sklad soli (1796).

Do konca 19. storočia Šahy postupne stratili svoj dedinský charakter. V ich obyvateľstve postupne prevládli remeselníci, obchodníci a zamestnanci župných úradov. Mestský charakter Šiah bol zvýraznený aj vznikom kultúrnych a spoločenských inštitúcií regionálneho charakteru už pred polovicou 19. storočia.

Významnou epizódou v dejinách mesta sa stali revolučné roky 1848/1849. Mnohí obyvatelia Šiah, najmä z prostredia župných úradníkov hrali významnú úlohu v protihabsburgskej a protifeudálnej madarskej revolúcii. Avšak Šahy sú navždy spojené aj s menom slovenského revolučného básnika Janka Kráľa. Spolu s priateľom Jánom Rotaridom tu bol väznený za radikálne presadzovanie revolučných a národných požiadaviek medzi slovenskými rolníkmi vo východnej časti Hon-

tu. Obraz Šiah ako malého vidieckeho mestečka nám z obdobia tzv. Bachovho absolutizmu (1854) zachovala veľká česká spisovateľka Božena Němcová.

Hospodársky a spoločenský život v meste zaznamenal oživenie po rakúsko-maďarskom vyrovnaní r. 1867, ale hlavne od polovice 1870-tých rokov. Vznikajú nové inštitúcie (medzi nimi niekoľko peňažných ústavov), regionálna tlač a v septembri 1886 sa Šahy cez Čatu napojili na uhorskú železničnú sieť. Mestský charakter Šiah zdôraznilo aj vybudovanie celého radu výrazných, väčšinou úradných budov v centre mesta od polovice 19. storočia do 1. svetovej vojny. V roku 1891 bola železničná trať predĺžená do Balašských Ďarmôt (Balassagyarmat, MLR) a v r. 1899 do Krupiny.

V tomto období pod vplyvom rýchleho rozvoja dopravy, obchodu, remesiel a priemyslu plynule rástol počet obyvateľstva mesta (1880: 2755, 1900: 3710 a 1910: 4206 obyvateľov).

Mesto sa snažilo zvýšiť úroveň župného sídla aj zakladaním nových škôl a kultúrnych inštitúcií. V roku 1874 tu otvorili dievčenskú mešťanskú školu, v r. 1899 Hontianske múzeum a v r. 1913 gymnázium.

Po štyroch ťažkých rokoch 1. svetovej vojny (1914-1918) sa Šahy stali pohraničným mestom v novovzniknutej ČSSR. Do administratívnej re-

Pohľadnica z roku 1916.
Levelezőlap 1916-ból.

formy k 1. januáru 1923 však ostali sídlom Hontianskej župy. K najcennejším revolučným tradíciam rokov pôsobenia ohlasu VOSR a vzniku ČSR patrí krátke obdobie existencie diktatúry proletariátu v júni 1919. Šahy boli sídlom župných, okresných a mestských orgánov Maďarskej republiky rád a vychádzala tu aj revolučná tlač.

V súvislosti s administratívou reformou k 1. januáru 1923 Šahy prestali byť sídlom župy. Mesto sa však aj v nových podmienkach buržoázno-demokratickej I. ČSR rozvíjalo. Nápadný je najmä jeho demografický rast. Kým v r. 1921 malo 4698 obyvateľov, v r. 1930 tu žilo už 5804 obyvateľov (tentotýž počet obyvateľstva Šahy opäť dosiahli a prekročili až v polovici 1970.-tych rokov). Za I. ČSR tu vzniklo viacero nových inštitúcií a spolkov. Kultúrny a spoločenský život mesta sa výrazne zdemokratizoval.

Sociálna nespravodlivosť a nerovnosť, kapitalistické vykorisťovanie a iné neduhy buržoázneho zriadenia však pretrvávali nadalej. Na čele boja proti buržoázii stáli aj v Šahách komunisti. Miestna organizácia KSČ v Šahách bola založená na jar r. 1924. V nasledujúcich rokoch sa Šahy stali jedným z významných stredísk revolučného robotníckeho a komunistického hnutia na južnom Slovensku. K dlhoročným aktívnym funkcionárom KSČ v Šahách v rokoch 1924-1938 patrili súdruhovia V. Varga, V. Schéri, L. Šukerek a ďalší. Silný vplyv KSČ sa tu prejavil aj vo výsledkoch volieb v rokoch 1925 a 1927. Komunisti viedli šahanských proletárov do boja za vyššie mzdy, za zlepšenie pracovných a životných podmienok. Počet a bojovnosť verejných zhromaždení, demonštrácií a protestných schôdzí KSČ stúpol najmä v rokoch hospodárskej krízy a nezamestnanosti 1929-1933. Pamätná bola napr. demonštrácia asi 300 nezamestnaných v centre mesta v r. 1932, rozohnaná políciou.

Pohľadnica z roku 1917.
Levelezőlap 1917-ből.

Významný bol aj podiel komunistov zo Šiah a okolia na obrane republiky proti fašistickému nebezpečenstvu a iredente v rokoch 1933-1938. V týchto rokoch nastalo v meste určité hospodárske oživenie, ktoré súviselo s výstavbou pohraničných opevnení a strategickej cesty Bratislava – Lučenec – Mukačevo.

Po mníchovskom diktáte, ešte pred viedenskou arbitrážou boli Šahy 11. októbra 1938 ako prvé mesto na južnom Slovensku okupované horthyovským Maďarskom. Na okupovanom území bola do konca r. 1938 vyhlásená vojenská diktatúra a začalo sa prenasledovanie všetkých pokrokových sil, hlavne komunistov, ale aj každého občana, ktorý prejavoval sympatie k Československu. Po nútenom odchode viac ako 700 Slovákov a Čechov bol počet obyvateľov Šiah v roku 1940 takmer o 600 menší než v r. 1930 (5027 ľudí). V rokoch druhej svetovej vojny si ďalšie stovky obetí vyžiadala účasť Maďarska vo vojne po boku hitlerovského Nemecka a najmä prenasledovanie občanov pre ich rasovú príslušnosť. Toto vyvrcholilo masovými deportáciemi viac ako 900 šahanských židov v rokoch 1942-1944. Fašistickú genocídu z nich prežila len nepatrňá časť.

Odpor proti horthyovskému režimu aj v Šahách organizovali hlavne predvojnoví členovia KSČ. Ich činnosť bola nesmerne stažená nielen policajným terorom, ale aj nacionalistickými ilúziami časti obyvateľov mesta, zvlášť v prvých rokoch okupácie.

Zásobovacie ťažkosti, policajný teror a vojnová hysteria sa najviac vystupňovali v druhom polroku 1944. V októbri 1944 moc v Maďarsku prebrala extrémna fašistická a pronemecká Strana šípových križov (nyilaši). Ich hrôzovláda v Šahách však trvala len do 13. decembra 1944. V skorých ranných hodinách tohto dňa jednotky 2. ukrajinského frontu Sovietskej armády po krvavých bojoch pred mestom a priamo v jeho uliciach priniesli Šahanom slobodu.

Pokusy Nemcov o znovudobytie Šiah v nasledujúcich dňoch boli odrazené a Šahy sa stali východiskom pre víťazný postup Sovietskej armády až po Hron, na čiare Tlmače – Jur nad Hronom – Štúrovo.

Už v prvých dňoch po oslobodení bola z iniciatívy sovietskeho veliteľstva obnovená aj civilná správa mesta. Významné miesto v nej mali – popri iných demokraticky orientovaných občanoch – aj komunisti. Bol vytvorený aj Protifašistický výbor, neskôr aj okresná a miestna správna komisia. Povojsnová obnova života, najmä dopravy, obchodu, zdravotníctva a slovenského školstva sa začala už v januári 1945. Napriek tažkým začiatkom bola veľmi úspešná. Svedectvom toho boli aj oslavys 1. mája 1945, na ktorých za mohutnej účasti pracujúcich odhalili dva pomníky padlých hrdinov Sovietskej armády. Ich historická hodnota okrem časového prvenstva na území ČSSR spočíva aj v tom, že ich vybudovali stavebné jednotky 2. ukrajinského frontu.

Šahy patrili v období 1945-1949 do okresu Krupina (podobne ako za I. ČSSR). Bola tu však obnovená tzv. expozitúra ONV, takže aj v povojsnových rokoch plnili väčšinu funkcií okresného mesta. V rokoch po oslobodení až tu pokrokové sily bojovali za realizáciu opatrení Košického vládneho programu – za očistu verejného života, za konfiškáciu nepriateľského majetku a za znárodnenie. V zložitých podmienkach pohraničného mesta tu na čas získali prevahu prívrženci Demokratickej

Pohľadnica z roku 1918.
Levelezőlap 1918-ból.

strany, čo sa prejavilo napríklad aj v sabotovaní pozemkovej reformy – parcelácie veľkostatku rožňavskej kapituly.

Umelecky pôsobivým zobrazením života Šiah po oslobodení sú románi zaslúžilého umelca Ladislava Balleka Pomocník a Agáty. Prvý z nich bol zdramatizovaný a sfilmovaný a oba boli preložené do viacerých cudzích jazykov. Povojsnové peripetie Šiah – juhoslovenského pohraničného mestečka sa tak dostali do centra pozornosti stredoeurópskej verejnosti a stali sa symbolom premien, ktorými po oslobodení prešlo celé južné Slovensko.

Po Februárovom víťazstve robotníckej triedy v roku 1948 sa veci počali k lepšiemu aj v Šahách. Boli odvolaní predstavitelia reakcie v miestnych orgánoch, na bývalom cirkevnom veľkostatku zriadili Štátne majetky n. p. Šahy a od 1. januára 1949 bol z okresu Krupina vyčlenený samostatný okres Šahy (v kraji Banská Bystrica).

V období prvých dvoch päťročníkov mestečko nastalo celý rad významných pozitívnych zmien. Rozvinula sa výstavba a oprava ciest, mostov a ulíc, začala sa výstavba kanalizácie. Rozšírila sa verejná doprava (v r. 1949 vznikol závod ČSAD), v r. 1950 sa socializovali služby – bol založený Hostiteľský a dopravný kombinát. Vznikali aj ďalšie malé závody – napr. v r. 1953 sa začala výroba betónových prefabrikátov v závode ZIPP a výroba v novej mliekárni (teraz závod MILEX). V tom istom roku sa organizačne osamostatňuje aj Okresný stavebný podnik v Šahách. V roku 1952 76 malých a stredných roľníkov v Šahách si založilo JRD, ktorého prvým predsedom sa stal František Makray.

Po Februárovom víťazstve KSČ v duchu zásad leninskej národnostnej politiky sa doriešila v r. 1949 aj otázka štátneho občianstva obyvateľov maďarskej národnosti. V tom istom roku v Šahách vznikla aj mestská organizácia kultúrneho spolku maďarských pracujúcich CSEMA-

DOK, členská organizácia NF ČSR. Boli obnovené maďarské školy prvého cyklu, v r. 1954 bolo založené gymnázium a v r. 1956 polnohospodárska technická škola s maďarským vyučovacím jazykom.

Rozvoj mesta bol zvlášť markantný koncom 1950.-tých a v prvej polovici šesťdesiatych rokov. V r. 1958 bol odovzdaný do používania nový dom služieb. V jeho moderných priestoroch umiestnili celý rad dôležitých prevádzkární. Nedaleko vyrástla aj nová pekná budova pošty. V starej poštovej budove bola v r. 1958 zriadená Učňovská škola. V tom istom roku bola založená aj Hudobná škola v Šahách (teraz Ľudová škola umenia). V roku 1960 boli pracovné príležitosti rozšírené o nový závod Strojstav Šahy (v roku vzniku zamestnával 74, v r. 1980 už 311 pracovníkov). Boli zriadené aj dve nové výrobne okresného podniku Temos, ktorý po územnej reorganizácii v r. 1960 prebral aj väčšinu prevádzok bývalých Komunálnych služieb v Šahách. V roku 1960 Šahy prestali byť sídlom okresu. V tomto roku mali 4975 obyvateľov, to znamená, že ani napriek 15 úspešným rokom povojsnového budovania nedosiagali stav obyvateľstva z roku 1930.

Šahy aj nadalej plnili úlohu významného regionálneho výrobného, obchodného, školského a kultúrneho centra. Svedčí o tom aj plynulý rast hromadnej autobusovej dopravy ČSAD, pre ktorú v centre mesta už v r. 1959 vybudovali v tom čase modernú autobusovú zastávku a čákareň. Hospodársky význam Šiah stúpol po vybudovaní prvého socialistického diaľkového ropopudu Družba. Zo šahanského závodu Ropovod (n. p. Benzina) už štvrtstoročie (od roku 1962) prúdila dodávky ropy pre národné hospodárstvo ČSSR i susednej MLR. Otázkou ženskej zamestnanosti v Šahách rieši závod Pleta, ktorý začal výrobu s 84 pracovníkmi v roku 1965 (v r. 1985 mal tento závod 650 zamestnancov).

V súvislosti s administratívnu reformou v r. 1960, odkedy mesto patrí do okresu Levice, v Šahách vznikol Mestský národný výbor (miesto

Pohľadnica z roku 1918.
Levelezőlap 1918-ból.

dovtedajšieho MNV) a postupne zriadili celý rad mestských inštitúcií napr. Mestskú osvetovú besedu – teraz MsOS, Mestskú knižnicu, Mestský dom pionierov a mládeže Janka Kráľa, Technické služby mesta atď.). V kultúrnom živote mesta v uvedených rokoch vzniklo niekoľko spevokolov, divadelných a literárno-dramatických skupín (súborov). Usporiadaním prvého ročníka Hontianskych slávností v roku 1965 bola založená významná Šahanská kultúrna tradícia. Slávnosti vznikli a udržujú sa vďaka širokej základni rozličných kultúrnych telies priamo v meste.

Nový rozmach bytovej výstavby (spolu s občianskou vybavenosťou), priemyslu, poľnohospodárstva, školstva a kultúry nastal v období po XIV. zjazde KSČ. Od roku 1971 v Šahách dali do užívania resp. vybudovali novú pekáreň, vodovod, polikliniku, hotel Blankyt, predajňu priemyselného tovaru a iné objekty. Vyrástli obytné súbory Stred a Sever (spolu 1040 nových bytov), na ktorých boli vybudované aj objekty služieb, obchodu a materské školy. V roku 1980 bola odovzdaná do užívania nová budova slovenského a maďarského gymnázia vybudovaná nákladom 23 mil. Kčs a v r. 1984 22-triedna základná škola vybudovaná nákladom 22 mil. Kčs. V starej budove gymnázia zriadili novú školu – Osobitné odborné učilište v Šahách.

Na úseku dopravy bol v sedemdesiatych rokoch rozšírený a prebudovaný cestný tah č. 35 na úseku štátnej hranica – Šahy – Dudince, rozšírili hraničný prechod a motorest. Štátne orgány venujú mimoriadnu pozornosť rozšíreniu a modernizácii hraničného prechodu v Šahách aj v súčasnom období. V roku 1986 mali Šahy okrem tradičného železničného spojenia na trati Štúrovo – Zvolen približne 30 autobusových spojov ČSAD vo všetkých smeroch, z toho jeden medzinárodný (Nitra – Budapešť) a štyri diaľkové expresné spoje do Bratislavky. V polovici sedemdesiatych rokov dozreli veľké zmeny aj v socialistickom poľno-

hospodárstve. Už v roku 1974 sa JRD Šahy spojilo s troma príimestskými JRD (Tešmak, Preseľany n/lpl. a Vyškovce n/lpl.) v integrované JRD Červená zástava. Od r. 1982 – po prebratí pozemkov ŠM Šahy – toto družstvo hospodári na viac ako 3500 hektárov poľnohospodárskej pôdy.

Rast mesta bol stimulovaný aj integráciou príimestských obcí. V roku 1980 boli k Šahám administratívne pripojené obce Hrkovce a Preseľany nad Ipľom, v roku 1986 Tešmak. V ostatných rokoch bol priemysel Šiah rozšírený o nový výrobňu n. p. Tesla Piešťany v Hrkovciach, z ktorej perspektívne vznikne závod so 400 zamestnancami.

Pre pohnutú história Šiah je príznačné, že obrovské vojnové straty na obyvateľstve vyrovnali až v polovici 1970.-tych rokov. V r. 1980 malo mesto 8036 obyvateľov. K 1. januáru 1987 mali Šahy (s integrovanými obcami) 8572 obyvateľov.

V duchu záverov XVII. zjazdu KSČ sa uskutočnili i voľby do orgánov štátnej moci v roku 1986. Bol prijatý smelý program do budúceho volebného obdobia na roky 1986 – 1990. V záujme ďalšieho zveľaďovania mesta Mestský národný výbor vynakladá úsilie na skvalitnenie služieb obyvateľstvu, hlavne cestou Drobnej prevádzkárne MsNV, skvalitnením služieb miestnych podnikov ako sú Technické služby, TEMOS a Okresný podnik komunálnych služieb.

Plánuje sa výstavba 312 bytových jednotiek v asanovanej časti ulíc Janka Kráľa, Tabánskej a časti Mlynskej ulice, výstavba plážového kúpaliska, areálu zdravia, domu smútka, ďalej rozšírenie zelene, úprava komunikácií, sociálnych zariadení a rozšírenie vodovodu.

Zo združených prostriedkov sa plánuje výstavba nového kultúrneho domu.

Výstavbou nového mostu cez rieku Ipeľ na konci ul. Janka Kráľa – smer vývojové stredisko JRD a Preseľany nad Ipľom – sa skráti mestské komunikácie.

V záujme zvýšenia zamestnanosti snažením MsNV je získať ďalší závod do mesta v tomto čase. Jedná sa o závod Výpočtovej techniky podniku Banská Bystrica.

Svedectvom zvyšovania životnej úrovne je i mohutná individuálna bytová výstavba v časti mesta Psi vrch.

Závod Pleta n. p. plánuje zvýšenie stavu zamestnancov do roku 1990 na 1000 pracovníčok, ako i investičnú výstavbu a zveľadenie závodu čiastkou 90 mil. korún. Obdobne je tomu aj v závode Tesla v časti Hrkovce.

750. výročie od prvej písomnej zmienky o Šahách nás zaväzuje, aby sme pokračovali v intencích uplynulých 42 rokoch od oslobodenia v záujme všestranného rozvoja nášho mesta. Za toto obdobie sa zvýšila životná, vzdelanostná a kultúrna úroveň našich obyvateľov, ktorí v internacionálnej jednote tu žijúcich Slovákov a občanov maďarskej národnosti sa spoločne podielajú na socialistickej výstavbe a povznesení mesta. Pod vedením Komunistickej strany Československa, orgánov štátnej moci a spoločenských organizácií združených v NF sa Šahy v posledných 30 rokoch zmenili na nepoznanie. Patria k mestám s rozvíjajúcim sa priemyslom a moderným poľnohospodárstvom.

Podrobnejšie spracovanie bohatých dejín mesta, jeho súčasnosti a perspektívy, bude úlohou budúcej monografie Šiah.

Pohľadnica z roku 1922.
Leveležolap 1922-ből.

A Nyugat-szlovákiai kerület legkeletibb városa, Šahy (Ipolyság) 1987-ben ünnepi első hiteles írásos említésének 750. évfordulóját. A város az Ipoly-medence nyugati szélén, a csehszlovák-magyar államhatár, a Nyugat- és Közép-szlovákiai kerület határa mentén terül el.

Régészeti leletek bizonysága szerint Ipolyság és vidéke már az őskőkor idején is lakott volt. A korai bronzkorszaktól egészen a szláv letelepülésekig folyamatosan felbukkanó leletek szerint a város fekvésének stratégiai jelentősége volt és a vidéki éghajlati viszonyai jó feltételeket biztosítottak a földművelés fejlesztéséhez.

A magyar állam létrejötte után Ipolyság környékének fontos szerep jutott a királyi Hont vármegye kialakulásában. A vármegye 11.-13. századi életében a Hont-Pázmán család játszott vezető szerepet. Ekkor Ipolyság – mint jobbágyfalu – a honti vár tartozéka volt. 1237-ben IV. Béla király az ipolysági malmot és a település határának egy részét az esztergomi káptalannak adományozta. Ipolyság jelentősége 1238-ban nőtt, amikor a Hont-Pázmán családból származó Márton bán premontrei kolostort alapított itt. A kolostornak megalapításától kezdve egészben a 16. század közepén bekövetkezett török megszállásig fontos szerepe volt a műveltség terjesztése terén. Egyúttal hiteles hely (a középkorban jogügyeletekkel foglalkozó intézmény) szerepét is betöltötte. Ipolyság a kolostor szomszédságában elterülő jobbágyvárosként a gyakori katonai támadások és természeti csapások ellenére is folyamatosan fejlődött. 1266-ban már vámszedési joggal bírt, 1275-ben pedig lakosait felmentették az adófizetés és a katonák elszállásolásának kötelezettsége alól. Fontos kiváltságait a város – vásártartási és pallosjogot – Zsigmond királytól kapta 1405-ben és 1407-ben.

A városka későbbi fejlődését a 15. században az ország belső viszályai, a 16. és 17. században pedig a török háborúk gátolták. A kolostort 1546-ban törökelleni erődítménnyé alakították át. A szerzetesek elhagyták a várost és a premontrei rend többé nem jött vissza Ipolyságra. 1552 és 1593 között, valamint az 1626-1685-ös években Ipolyság a török fennhatóság alá tartozó területhez tartozott. A török háborúk és a rendi felkelések hosszú évei, a törökök és az ellenük harcoló katonaság gyakori rablásai, valamint a kolerajárványok nagyban akadályozták a város fejlődését.

Az utolsó rendi felkelés 1711-ben bekövetkezett bukása után egészen a 19. század elejéig a város csak lassan tudta áthidalni a több mint 150 éves háborúskodások következményeit. A besztercebányai (Banská Bystrica) jezsuitákhoz tartozó jobbágyvárosként fejlődött tovább. A jezsuita birtokkezelőség a volt kolostorban székelte. A 18. századi dokumentumok az itteni jobbágyok nehéz robotjáról tanúskodnak. A hajdani városi kiváltságokból csupán az évenkénti két vásár maradt meg.

Hont vármegye déli részének elmaradott viszonyai közeppette Ipolyság még így is kereskedelmi és részben kézműipari jelentőséggel bírt. A 19. század elején (1806-ban) fontos közigazgatási központ lett, mivel ide helyezték át Hont vármegye székhelyét. Már ezt megelőzően, 1750-ben postaállomással, 1796-ban pedig állami sólerakattal gazdagodott.

A 19. század végeig Ipolyság fokozatosan elvesztette falusi jellegét. Lakosainak soraiban egyre inkább túlsúlyba kerültek az iparosok, kereskedők és a megyei hivatalok tiszttiselői. Ipolyság városi jellegének

kialakulását már a 19. század közepe előtt létrejött regionális kulturális és társadalmi intézmények is elősegítették.

A város történetének értékes fejezeteit képezik 1848/1849-es szabadságharc itteni eseményei. Ipolyság lakosai közül sokan – főleg a megyei tiszttiselők – jelentős szerepet játszottak a polgári forradalomban és a magyar nemzeti szabadságharcban. De a város tartósan összeforrott Janko Kráľ szlovák forradalmi költő nevével is. Itt volt bebörtönözve barátjával, Ján Rotarides-szel együtt, akitel Hont vármegye keleti részének szlovák földművesei körében forradalmi és nemzeti követelményeket terjesztett.

A Bach-korszakban Ipolyság pangó vidéki kisváros volt. Útleírásiban érdekes képet fest róla Božena Němcová nagy cseh írónő.

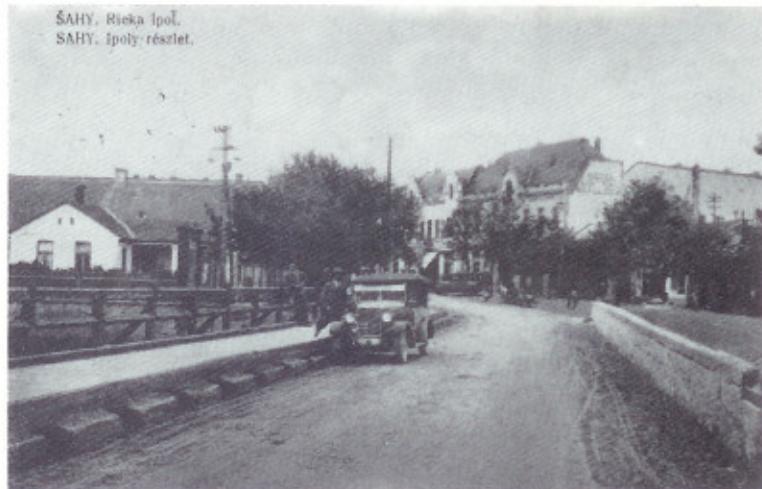
A város gazdasági és társadalmi életében az 1867. évi osztrák-magyar kiegyezés után, de különösen az 1870-es évek felétől tapasztalható fellendülés. Új intézmények (pl. pénzintézetek) alakultak, létrejön a regionális sajtó és 1886 szeptemberében Ipolyságot Csatán keresztül rákapcsolták az ország vasúthálózatára. A városi jelleget több új domináns, főleg hivatali épület is alátámasztotta. A vasútvonalat 1891-ben Balassagyarmatig, 1899-ben pedig Krupináig terjesztették ki.

Ebben az időben a közlekedés, kereskedelem és ipar folyamatos fejlődésének köszönhetően emelkedett a város lakosainak száma (1880-ban 2755, 1900-ban 3710, 1910-ben pedig 4206 lakost számlált a város).

A megyeszékhely színvonalát új iskolák és kulturális intézmények létrehozásával is igyekeztek emelni. 1874-ben megalakult a polgári leányiskola, 1899-ben a Honti Múzeum, 1913-ban pedig a gimnázium.

Az első világháború nehéz négy éve után Ipolyság az újonnan megalult Csehszlovák Köztársaság határvárosa lett. Az 1923. január 1-én életbelépő közigazgatási reformig azonban Hont vármegye székhelye

ŠAHY, Rieka Ipol. /
SAHY, Ipoly: részlet.

Pohľadnica z roku 1931.
Levelezőlap 1931-ből.

maradt. A nagy októberi szocialista forradalom visszhangjának és Csehszlovákia megalakulásának legértékesebb ipolysági forradalmi hagyományai közé a proletárdiktatúra rövid egy hónapos létezése tartozik. 1919 júniusában Ipolyság a Magyar Tanácsköztársaság munkásdirektóriumainak volt megyei, járási és városi székhelye, és forradalmi sajtó is jelent itt meg.

A közigazgatási reform értelmében Ipolyság 1923. január 1-től elveszett megyeközponti rangját. A város azonban a burzsoá-demokratikus Csehszlovák Köztársaság viszonyai között is tovább fejlődött. Fel-tűnő lakosai létszámanak alakulása. Például 1921-ben 4698 lakosa volt, 1930-ban viszont már 5804 (ezt a létszámot csak az 1970-es évek közepén sikerült Ipolyságnak újra elérnie és túlszárnyalnia). Az I. Csehszlovák Köztársaság idején több új intézményről és egyesülettel gazdagodott a város, demokratizálódott a társadalmi és kulturális élet.

A burzsoá rendszer szociális igazságtalanságai, a kapitalista kiszámánymolyós különböző formái azonban továbbra is fennmaradtak. A burzsoázia elleni harc élén Ipolyságon is a kommunisták álltak. A CSKP ipolysági alapszervezete 1924 tavaszán alakult meg. A következő években Ipolyság Szlovákia déli vidéke forradalmi és kommunista mozgalmának egyik jelentős központja lett. Az 1924-1938-as években a CSKP sokéves aktív funkcionáriusai például Varga, Schéri, Sukerek elvtársak voltak. A CSKP ereje és befolyása az 1925. és 1927. évi választások eredményeiben is megmutatkozott. A kommunisták Ipolyság proletáriaijainak a magasabb bérérekért, a munka- és életkörülmények javításáért vívott harcát vezették. Különösen az 1929-1933. évi gazdasági válság és munkanélküliség idején növekedett a CSKP nyilvános gyűléseinek, demonstrációinak, tiltakozó összejöveteleinek száma és harci jellege. Emlékezetes pl. az az 1932. évi demonstráció a város központjában, amelyben 300 munkanélküli vett részt és a rendőrség oszlatott szét.

Pohľadnica z roku 1933.
Levelezőlap 1933-ból.

Jelentős volt 1933-1938-ban Ipolyság és környéke kommunistáinak a köztársaság fasizmussal szembeni védelmében és az irredentizmus elleni harban való részvételük is. Ezekben az években bizonyos gazdasági pezsgés kezdődött a városban, amely a határmenti erődítmények és a stratégiai fontosságú Bratislava – Lučenec – Munkács útvonal építésével függ össze.

A müncheni diktátum után, még a bécsi döntés előtt, Ipolyságot 1938. október 11-én csatolták Dél-Szlovákia első városaként a horhysta Magyarországhoz. A megszállt területen katonai diktatúrát vezettek be és elkezdődött a haladó erők, főleg a kommunisták és mindenek őrződése, akit Csehszlovákia iránti rokonszenvüknek aztak kifejezést. A több mint 700 szlovák és cseh szemorvos távozása után Ipolyság lakosainak száma 1940-ben, 1930-hoz viszonyítva, közel 600-zal csökkent. A második világháború éveiben újabb százak életét követelte Magyarországnak a hitleri Németország oldalán való részvétel a háborúban, de főleg a fajüldözés. Ez az 1942-1944-es években több mint 900 ipolysági zsidó tömegesen deportálásában nyilvánult meg. Közülük a fasiszta emberpusztítást csak kevesen élték túl.

A horhysta rendszerrel szembeni ellenállást Ipolyságon is elsősorban a CSKP háború előtti tagjai szervezték. Tevékenységüket nem csupán a csendőri terror, hanem különösen a megszállás első éveiben a lakosság egy részének nacionalista illúziói is nehezítették.

Az ellátási nehézségek, a rendőri terror és a háborús hisztéria 1944 második felében érte el tetőfokát. 1944 októberében Magyarországon a hatalmat a fasiszta nyilaspárt vette át. Rémuralma azonban Ipolyságon csak 1944. december 13-ig tartott. E nap kora reggel a szovjet hadsereg II. ukrán hadseregcsoportjának egységei a város előtt és közvetlenül a város utcáin vívott véres harcok árán meghozták Ipolyság szabadságát.

A németek a város visszaszerzésére tett kísérleteit a következő napokban meghiúsították és így Ipolyság a szovjet hadsereg győztes, Garam felé vezető előnyomulásának kiindulópontja lett.

A szovjet katonai parancsnokság kezdeményezésére már a felszabadulást követő első napokban felújították a város polgári közigazgatását. A demokratikus beállítottságú lakosok mellett a kommunistáknak volt ebben nagy szerepük. Megalakult az antifasiszta, később pedig a járási és helyi közigazgatási bizottság is. A háború utáni élet, különösen a közlekedés, kereskedelem, egészségügy és a szlovák iskolák felújítása csak 1945 januárjában kezdődött el, amely a kezdeti nehézségek ellenére is eredményes volt. Ezt az 1945. évi első szabad május elsejének ünnepe is bizonyítja, amelyen a dolgozók tömegesen vettek részt és sor került a hősi halált halt szovjet katonák két emlékművének leleplezésére. Történelmi értékük kétszeres: hazánk területén elsőként emelték, felállításukat pedig a II. ukrán hadseregcsoport építkezési egységei végezték.

Ipolyság 1945 és 1949 között, hasonlóan, mint az I. CSSZK idején, a krupinai járásba tartozott. Azonban felújították itt a járási expozitúrát (kirendeltséget), ami azt jelenti, hogy a háború utáni években is többször járási feladatokat töltött be. A felszabadulás után a haladó erők Ipolyságon is harcoltak a Kassai Kormányprogram teljesítéséért – a közélet megtisztításáért, az ellenség vagyonának elkobzásáért és az ál-

Pohľadnica z roku 1935.
Levelezölap 1935-ből.

Iamosításért. A határmenti város bonyolult viszonyai között egy időre a Demokrata Párt hívei jutottak létszámfölénybe, ami pl. a földreform megvalósításának – az egyházi birtok felosztásának szabotálásában mutatkozott meg.

A város felszabadulás utáni életét művészien vázolta fel Ladislav Balík érdemes művész a Pomocník, valamint az Agát c. regényeiben. Az elsőt megfilmesítették, mindenkor pedig több nyelvre (magyarra is) lefordították. Így Ipolyság fodulatos történelmi fejlődése a közép-eruópai közvélemény érdeklődésének középpontjába került és azon átalakulások szimbóluma lett, melyeken a felszabadulás óta egész Dél-Szlovákia keresztülmert.

A munkásosztály 1948-as februári győzelme után új fejezet kezdődik Ipolyság fejlődésében. A helyi szervekből eltávolították a reakció képviselezőit, a volt egyházi uradalom helyén nemzeti vállalatként állami birtok alakult, 1949. január 1-től pedig egy újonnan létrehozott járás székhelye lett.

Az első két ötéves tervidőszak idején a város sok pozitív változásom ment át. Fejlődésnek indult az utak, hidak és utcák építése és javítása, elkezdődött a kanalizáció építése. Bővült a közutti forgalom (1949-ben alakult meg a ČSAD üzeme), 1950-ben került sor a szolgáltatások szocializálására. Új üzemek kezdték meg működésüket, pl. 1953-ban a betonelemeket gyártó ZIPP, valamint a tejüzem (a mai MILEX). Ugyanezen évben önállósult a Járási Építkezési Vállalat. 1952-ben 76 kis- és középparaszti megalakítja az egységes földművesszövetkezetet, amelynek első elnöke Makray Ferenc lett.

A CSEPK februári győzelme után a lenini nemzetiségi politika szellemben 1949-ben megoldódott a magyar nemzetiségi lakosság állampolgárságának kérdése is. Abban az évben alakult meg Ipolyságon is a CSEMADOK városi szervezete a CSSZK NF tömegszervezeteként. Felú-

jították a magyar tanítási nyelvű alapiskolát, 1954-ben megnyílt a magyar gimnázium, 1956-ban pedig a mezőgazdasági műszaki szakközépiskola.

A város fejlődése különösen az 1950-es évek végén és a hatvanas évek első felében volt markáns. 1958-ban adták át rendeltetésének az új szolgáltatóházat. Falai között több üzemetegység kapott helyet. Nem messze tőle épült fel a posta szép új épülete. A régenben 1958-ban tanonciskola nyílt meg. Ugyanabban az évben kezdte meg működését a Zeneiskola. 1960-ban a munkalehetőség bővítését jelentette a Strojstav kibontakozó üzeme (megalakulásakor 74, 1980-ban pedig már 311 alkalmazottja volt). Bővült a Temos vállalat termelési részlegei is. A járási székhely rangot Ipolyság 1960-ban veszítette el. Azóta a lévai járásba tartozik. Ekkor 4975 lakosa volt, ami azt jelenti, hogy a háború utáni 15 év alatt sem érte el az 1930. évi létszámot.

Ipolyság, mint termelési, kereskedelmi, oktatási és kulturális központ továbbra is megőrizte regionális jelentőségét. Bizonyítja ezt pl. a tömegközlekedés fejlődése is, amely számára a város központjában már 1959-ben egy akkor korszerűnek tartott autóbuszállomást építettek. A város gazdasági jelentősége nagyon nőtt a Barátsgá néven ismert első szocialista köolajvezeték kiépítésével. Ipolysági üzeméből már negyedszázada (1962 óta) kapja hazánk és a szomszédos MNK az olajat. A nők foglalkoztatottságának kérdésében nagy szerepe van a Pleta üzemnek, amely 1965-ben a termelést 85 alkalmazottal kezdte, 1985-ben pedig már 650 dolgozója volt.

Az 1960. évi közigazgatási reformmal összefüggően jött létre Ipolyságon az addigi Helyi Nemzeti Bizottság helyett a Városi Nemzeti Bizottság és alakult meg több városi intézmény (művelődési központ, könyvtár, úttörőház, műszaki szolgáltatási üzem, sportlétesítmények stb.). Ebben az időben több énekkar, színjátszó és irodalmi csoport ala-

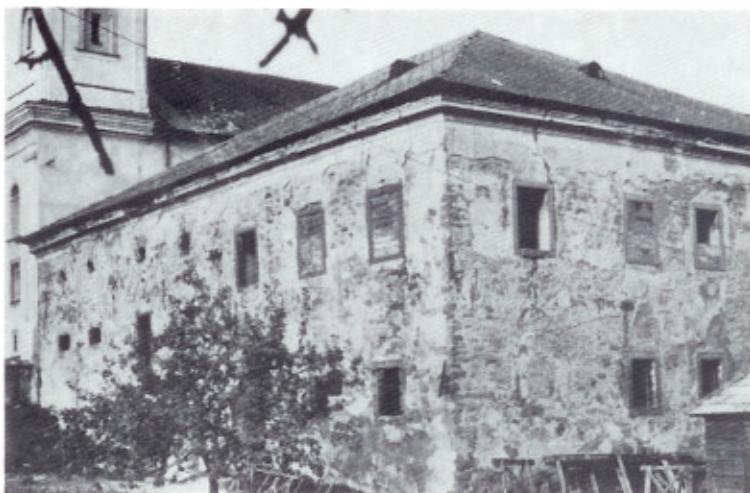
Pohľadnica z roku 1952.
Levelezölap 1952-ből.

kult. A Honti Napok első évfolyamával jelentős kulturális hagyomány vette kezdetét.

A lakásépítés, a járulékos építkezéssel együtt, az ipar, mezőgazdaság, iskolaügy és a kultúra új fellendülésére a CSKP XIV. kongresszus utáni időben került sor. 1971 óta üzemelni kezdett, illetve felépült az új péküzem, vízvezeték, poliklinika, a Blankyt szálloda, műszaki áruk üzlete és további létesítmények. Felépült a Stred (Közép) és a Sever (Észak) lakótelep (1040 új lakással), ahol a szolgáltatás épületei, üzletek és óvodák is helyet kaptak. 1980-ban adták át rendeltetésének a 23 mil. korona befektetéssel épült szlovák és magyar gimnázium új épületét, 1984-ben pedig a 22 osztályos alapiskolát, amelynek építése 22 mil. koronát igényelt.

A közlekedés terén a hetvenes években sor került a 35-ös út, államháttár – Ipolyság – Dudince közti szakaszának szélesítésére, valamint a határátkelő és a motoreszt kibővítésére. A határátkelő modernizálására az állami szervek jelenleg is nagy gondot fordítanak. Ipolyságot a hagyományos vasúton kívül 1986-ban megközelítőleg 30 autóbuszvonal kapcsolta be a bel- és külföldi közlekedéshálózatba. A hetvenes évek közepeén nagy változásokon ment át a szocialista mezőgazdaság is. Az Ipolysági Efsz már 1974-ben egyesült a tesmagi, pereszlényi és viski szövetkezetekkel, létrehozva így a Vörös Zászló Efsz nevet viselő mezőgazdasági nagyüzemet. 1982 óta – az ipolysági állami gazdaság földterületeit is átvéve – a szövetkezet több mint 3500 hektáron gazdálkodik.

A város fejlődését a környező falvak integrálása is elősegítette. 1980-ban közigazgatásilag Ipolysághoz csatolták Gyerket (Hrkovce) és Pereszlényt (Preseľany nad Ipľom), 1986-ban pedig Tesmagot (Tešmák). Az utóbbi években a Tesla Pieštany n. v. gyerki üzemével bővült a város ipara.

Bývalý kláštor z konca 17. storočia.
Egykori kolostor a XVII. századból.

Ipolyság viszontagságos történelméről jellemző, hogy lakosainak háború okozta létszámcökkenését csak a hetvenes években sikerült kiegyenlíteni. 1980-ban 8036 lakosa, 1987 elején pedig (az integrált községekkel együtt) 8572 lakosa volt.

Az 1986-os választásokra Ipolyságon is a CSKP XVII. kongresszusának szellemében került sor. Az elkövetkező 1986-1990-es időszakra megerősítés programot tűzött ki a város. További fejlődésének érdekében a Városi Nemzeti Bizottság szorgalmazza a szolgáltatások minőségének javítását. Tervbe vette 312 lakás építését a Janko Kráľ, Tabán és Malom utca lebontott részén, továbbá strandfürdő és halottasház építését, a zöldövezetek kibővítését, az utak és szociális létesítmények javítását, valamint a vízvezeték hálózat kibővítését. Új kultúrház és Ipoly-híd építése is szerepel a tervben.

A foglalkoztatottság növelése érdekében új üzemelek létrehozásának feltételeit készítik elő a városi szervek. A lakosság életszínvonalra emelkedését az új családi házak számának növekedése is bizonyítja.

A távlati fejlesztés szempontjából jelentősnek mondható, hogy a Plešta n. v. üzeme 1990-ig ezerre tervezte felemelni alkalmazottainak létszámat, üzembővítésre és korszerűsítésre pedig 90 mil. koronás beruházással számol. Hasonlóan kibővítésre vár a Tesla gyerki üzeme.

Az Ipolyságról szóló első írásos emlék 750. évfordulója kötelez. A történelmi múlt és a felszabadulás óta elteltek 42 esztendő eredményeit tovább kívánja fejleszteni az ünneplő város. Megtesz minden annak érdekében, hogy az internacionálista egységben itt élő szlovák és magyar nemzetiségi lakosok méltán legyenek büszkék városukra és a szocialista építésből kivegyék részüket.

A CSKP vezetése alatt az állami szervek, tömegszervezetek, gazdasági üzemelek és az egész lakosság munkájának köszönhetően Ipolyság az utolsó 30 évben szinte teljesen megváltozott. Felzárkózott a virágzó iparral és modern nagyüzemi mezőgazdasággal rendelkező városok sorába.

Az elért eredmények, a gazdag történelmi múlt, a jelen és a távlatok részletes feldolgozása egy későbbi, joggal igényelt városi monografiának lesz a feladata.

Staré pohľadnice boli použité zo zbierky Karola Straňáka.
A régi levelezőlapokat Straňák Károly gyűjteményéből válogattuk.

Časť námestia.
A főtér része.

Mestská ľudová knižnica a bývalý hotel Centrál.
A városi népkönyvtár és az egykori Centrál Szálló.

Pohľad na mesto z časti Homok.
A város látképe a Homok felőli részről.

Nový most na Ipli.
Új híd az Ipoly folyón.

Autobusová stanica na námestí.
Autóbuszpályaudvar a fótéren.

Časť z budov na námestí – kancelárie JRD.
A főter épületeinek egy része – az Efsz irodái.

Bývalá mestská radnica z 19. storočia.
Az egykori városháza a XIX. századból.

Sobášna sieň v budove MsNV.
Házasságkötő terem a vnb épületében.

Interier v budove MsNV.
A városháza előcsarnoka.

Pamätná tabuľa Janka Kráľa.
Janko Kráľ emléktáblája.

Pomník padlých hrdinov Červenej armády.
A Vörös Hadsereg hőseinek emlékműve.

Budova v ktorej bola založená MO KSČ.
Az épület, amelyben megalakult a CSKP helyi szervezete.

Slovenská štátnej sporiteľňa.
A Szlovák Állami Takarékpénztár.

Občiansky dom z konca 19. storočia.
Polgári ház a XIX. század végéről.

Panoráma sídliska Stred.
A közép lakótelep panorámája.

Sídlisko Sever.
Az Észak lakótelep.

Rodinné domky na Psom vrchu.
Családi házak a Kutyá-hegyen.

Individuálna bytová výstavba – Mládežnická ulica.
Családi házak az Ifjúsági utcában.

Výstavba sídliska Tabán.
A Tabán lakótelep építése.

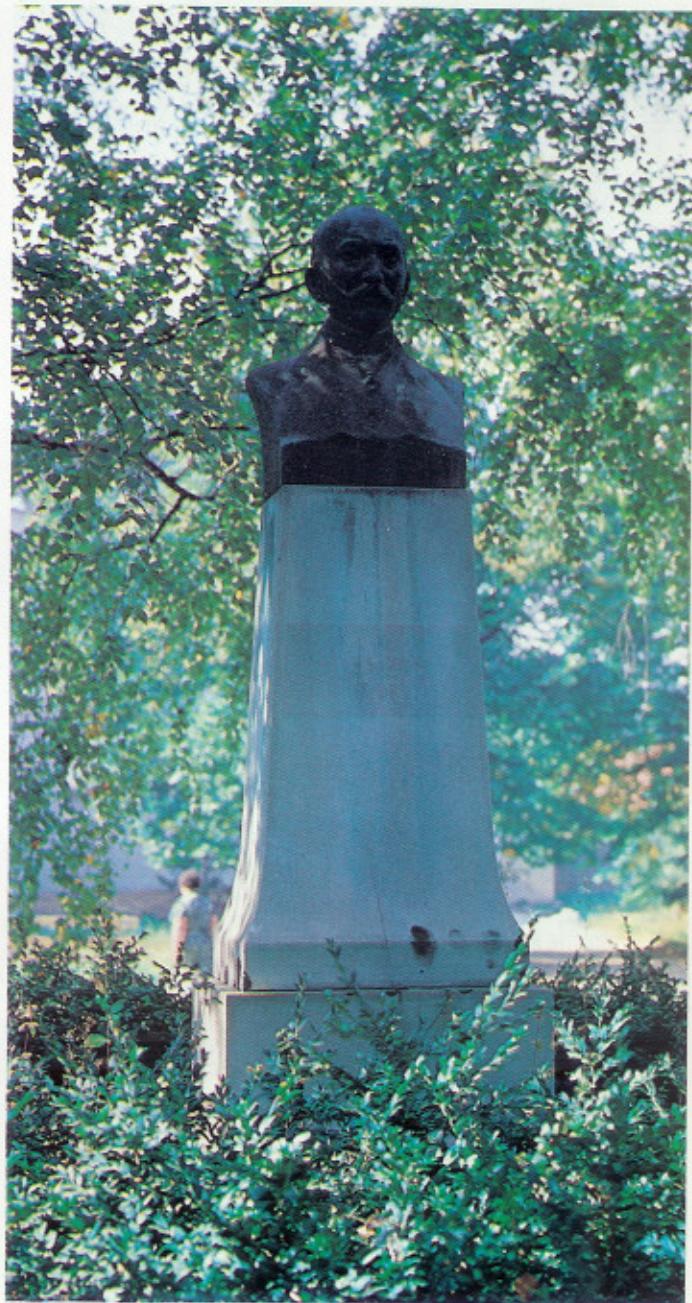
Socha, Materstvo – na sídlisku Sever
Szobor, Anyaság

Socha, Matka s dieťaťom – na nádvori MŠ
Szobor, Anya gyermekével

Portál rímsko-katolíckeho kostola zo 16. storočia.
A római katolíkus templom portálja a XVI. századból.

Socha Endre Sebestyéna Kovácsa, zakladateľa nemocnice.
Kovács Sebestyén Endrének, a kórház alapítójának szobra.

Budova gymnázia.
A gimnázium épülete.

22-triedna základná škola.
22 osztályos alapiskola.

Stredné odborné učilište poľnohospodárske.
Mezőgazdasági szakközépiskola.

Hotel Blankyt.
A Blankyt Szálló.

Hotel Ipal.
Az Ipoly Szálló.

Chirurgický pavilón nemocnice.
A kórház sebészeti pavilonja.

Dom smútku.
Ravatalozó.

Obchod Otex – odevy.
Az Otex készruha üzlete.

Predajňa Domáce potreby.
A háztartási cikkek boltja.

Obchod Šahanka.
A Šahanka üzlet.

Dom služieb.
Szolgáltatások háza.

Kino Ipeľ.
Az Ipoly mozi.

Objekty občianskej vybavenosti na sídlisku Sever.
Az Észak lakótelep járulékos létesítményei.

Autocamping.

Štadion Telovýchovnej jednoty Slovan.
A Slovan testnevelési egyesület sportpályája.

Montážna hala závodu Strojstav.
A Strojstav územ szerelőcsarnoka.

Výrobná hala závodu Tesla.
A Tesla üzem termelőcsarnoka.

Závod Pleta Šahy.
A Pleta üzeme.

Velín v závode Ropovod Družba.
A Barátság köolajvezeték irányító központja.

Železničná stanica.
Vasútállomás.

Regulovaný Ipeľ.
Az Ipoly folyó a szabályozás után.

Zlepencové terasy – chránená prírodná rezervácia.
Teraszos képződmények – természetvédelmi terület.

Staré pivničné domky.
Régi présházak.

Pivničný rad na Podzámockej ulici.
Pincesor a Váralja utcában.

Chatová výstavba smerom na Tešmak.
Úduloházak a Tesmag felé vezető út mentén.

Areál zdravia SOUP Šahy – Ozónia.
A mezőgazdasági iskola Ózon relaxációs területe.

Pohľad z mestského cintorína na stredisko JRD.
A földművesszövetkezet telepének látképe a temetőből...

Lúky Poiplia.
Ipoly menti legelök.

Vydał Mestský národný výbor v Šahách v Nakladateľstve Pravda – 1987. Vytlačila Pravda, tlačový kombinát KSS v Bratislave.

Grafická úprava a fotografie: JOZEF BENYÁK.

Text: JÁN HORNIÁK, PhDr. KAROL SÁNDOR a PETER TESÁK.